

Joanna Janicka

Chrześcijańskie ośrodki wschodniej Polski świadectwem wspólnej tradycji pielgrzymowania

---

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 187-200

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA JANICKA

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

CHRZEŚCJAŃSKIE OŚRODKI WSCHODNIEJ POLSKI ŚWIADECTWEM WSPÓLNEJ TRADYCJI PIELGRZYMOWANIA

Wstęp

Rola oraz pozycja, jaką Polska zajmuje w światowych migracjach pielgrzymkowych, są znaczące. Polska zaliczana jest nadal do tych nielicznych krajów świata, w których ruch pielgrzymkowy trwa nieprzerwanie od początków państwowości. Świadczy o tym znacząca liczba osób (ok. 7 mln rocznie), która uczestniczy w migracjach pielgrzymkowych. W tej grupie mieszczą się nie tylko katolicy obrządku łacińskiego, ale również prawosławni i przedstawiciele islamu¹.

Takie podejście jest wyrazem aprobaty dla twierdzenia Antoniego Jackowskiego oraz badacza problematyki pielgrzymkowej ks. Macieja Ostrowskiego, którzy uważają, że migracjom religijnym na przestrzeni dziejów towarzyszył przede wszystkim motyw religijny. Osoby uczestniczące w tego typu podróżach dążyły do „obcowania z Bogiem, jak i głębszego zrozumienia życia ludzi, jako jednej wspólnoty pielgrzymującej na Ziemi”. Warto również zważyć różnice pomiędzy pielgrzymką a turystyką religijną. Pielgrzymka „posiada wybitny o pierwszoplanowy motyw religijny; związana jest z modlitwą, pokutą i innymi formami kultu sprawowanymi zarówno w drodze, jak i miejscu pielgrzymkowym”. W turystyce religijnej nad innymi dominuje motyw poznawczy². Kierując się badaniami Antoniego Jackowskiego, za pielgrzymkę najogólniej można uznać podjętą z motywów religij-

---

¹ A. Jackowski, D. Soljan, *Polskie pielgrzymowanie*, „Niedziela. Tygodnik Katolicki” 2007, nr 31.

² A. Jackowski, *Pielgrzymki a turystyka religijna. Rozważania na czasie*, w: *Turystyka religijna*, red. Z. Kroplewski, A. Panasiuk, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2010.

nych podróz do miejsca uważanego za święte (*locus sacer*) ze względu na szczególne działanie w nim Boga lub bóstwa, aby tam spełniać określone akty religijne, pobożności i pokuty³.

A – Licheń, B – Góra św. Anny, C – Kalwaria Zebrzydowska, D – Łagiewniki-Kraków, E – Jasna Góra-Częstochowa

Rys. 1. Katolickie ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu międzynarodowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Jackowski, *Kraków jako międzynarodowe centrum kultury religijnej*, „Alma Mater” nr 109, Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego, www3.uj.edu.pl.

³ Ibidem.

A – Warszawa, B – Gniezno, C – Piekary Śląskie, D – Krzeptówki-Zakopane; Ośrodki o znaczeniu regionalnym: E – Wambierzyce, F – Trzebnica, G – Ludzimierz, H – Tuchów, I – Kalwaria Pałacowska, J – Kodeń, K – Leśna Podlaska, L – Gietrzwałd, M – Święta Lipka, N – Wejherowo, O – Swarzewo, P – Święty Krzyż, Q – Dukla

Rys. 2. Ważniejsze katolickie ośrodki pielgrzymkowe w Polsce o znaczeniu krajowym i regionalnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Jackowski, *Kraków...*, op.cit.

Kościół rzymskokatolicki, podobnie jak Kościół prawosławny, przychylnie podchodzi do tego typu masowego ruchu, mając na celu podtrzymanie religijnego

charakteru pielgrzymek do sanktuariów. Do wartości duchowych pielgrzymek dużą wagę przykładają również Jan Paweł II, uznając je za szczególną formę turystyki⁴. Pielgrzymki można zaliczyć do praktyk religijnych o trwałym charakterze. W miarę upływu wieków wykształciły się i utrwaliły w świadomości pielgrzymów te szlaki, które są do dziś stale przemierzane. Zanim jednak to nastąpiło, przeszły długą drogę ewolucji, podlegając uwarunkowaniom politycznym, społecznym, kulturowym, religijnym.

1. Cel główny i metodologia badań

Celem głównym artykułu jest przedstawienie chrześcijańskich ośrodków pielgrzymkowych na terenie Lubelszczyzny oraz Podlasia, które od kilkuset lat rozwijały działalność na tym terenie. W artykule przedstawiono chrześcijańskie ośrodki pielgrzymkowe (katolickie i prawosławne) na terenie objętym ramami tematycznymi opracowania. Do ośrodków tych zaliczyć należy między innymi Supraśl, Kostomłoty. Wśród ośrodków o randze międzynarodowej znajduje się Jabłeczna i św. Góra Grabarka. „Młodym” ośrodkiem kultu jest Terespol, którego ranga w ruchu pielgrzymkowym wzrasta wśród wiernych dopiero od 2010 roku ze względu na odnotowane tam objawienia. Główne ośrodki katolickie to: Radecznica, Wąwolnica, Kodeń i inne, wszystkie o znaczeniu regionalnym. Wymienione ośrodki przedstawione zostały przede wszystkim jako: centra kultu religijnego, reprezentatywne ośrodki dziedzictwa kulturowego w regionie oraz miejsca związane integralnie z turystyką kulturową na tym obszarze. Badania przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego z księżmi prawosławnymi diecezji prawosławnej lubelsko-chełmskiej oraz katolickiej archidiecezji lubelskiej. Przy opracowaniu niniejszego tematu analizie poddano również dotychczasową literaturę przedmiotu w zakresie omawianej tematyki.

Ze względu na rozległość tematu w niniejszym artykule poruszono tylko kwestie związane do tradycji pielgrzymowania katolików oraz wyznawców prawosławia. W opracowaniu odniesiono się też wyłącznie do ośrodków kultu religijnego położonych w granicach administracyjnych państwa polskiego, pomijając te ośrodki, które są celem pielgrzymowania wyznawców na terenie innych państw. Dla ujednoczenia aktualnie używanych w nauce określeń w stosunku do migracji religijnych zastosowano pojęcie „pielgrzymka”, kładąc nacisk na względy motywacyjne tego typu podróży.

---

⁴ A. Jackowski, *Pielgrzymki...*, op.cit.; M. Ostrowski, *Jesteśmy pielgrzymami przed Tobą. Posługa duszpasterska wśród pielgrzymów*, Kraków 2005, passim.

2. Chrześcijańskie tradycje – tło historyczne

W procesach migracyjnych wielu krajów ważną rolę odgrywały i odgrywają nadal migracje wynikające z motywów religijnych. Zwyczaj udawania się w podróż do miejsc, które były uznawane za święte, ma swoje korzenie w czasach prehistorycznych. Pierwsze przekazy źródłowe na ten temat znajdują dużą się w Starym i Nowym Testamencie, w hinduskich Wedach oraz przekazach starożytnych autorów. Można zauważyć, że już w czasach starożytnych, w Egipcie i Grecji (Ateny, Delfy, Korynt, Nemea, Olimpia) rzesze pielgrzymów udawały się do miejsc świętych, kilkuset tysięczne tłumy uczestniczyły w uroczystościach religijnych⁵.

Polacy dzisiaj, po kilku wiekach doświadczeń katolicyzmu, szczególną rolę przypisują pielgrzymkom, ponieważ to właśnie one w trudnych chwilach stanowiły istotny czynnik kształtowania się tożsamości narodowej. Pielgrzymowanie sprzyjało również rozszerzaniu zainteresowań, pozwalało poznać nowe środowiska, obyczaje, regiony i miejscowości. Aktualnie w Polsce zarejestrowanych jest przeszło 500 sanktuariów pielgrzymkowych, a większość z nich (98%) znajduje się w posiadaniu Kościoła rzymskokatolickiego. Najważniejsze ośrodki kultu religijnego mają zasięg międzynarodowy, a są to: Jasna Góra, Kraków-Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska, Licheń, Niepokalanów, Góra Świętej Anny (rysunek 1). Grupę miejscowości o zasięgu krajowym stanowią ośrodki o zróżnicowanych pielgrzymkowych tradycjach: Piekary Śląskie, Gniezno, Warszawa oraz Zakopane-Krzęptówki, 25 sanktuariów o randze ponadregionalnej, ok. 135 ośrodków o zasięgu regionalnym oraz 330 o zasięgu lokalnym. Najznamienitszym centrum pielgrzymkowym w Polsce jest Jasna Góra (4–5 mln pątników rocznie). Kolejne miejsca pod względem liczby odwiedzających pielgrzymów zajmują: Kraków-Łagiewniki (kult Miłosierdzia Bożego i św. Faustyny, ponad 2 mln pielgrzymów) oraz Kalwaria Zebrzydowska i Licheń (ok. 2 mln pielgrzymów). Intensywne natężenie ruchu pielgrzymkowego zauważalne jest w okresie głównych uroczystości religijnych odbywających w dniach ważniejszych odpustów. Na obszarze całej Polski odnotowano ponad 450 dni odpustowych, które przyciągają corocznie rzesze pielgrzymów. Zdecydowana ich większość poświęcona jest kultowi maryjnemu. Część z nich (Karpaty, Śląsk, Kaszuby, Kujawy, Warmia) charakteryzuje się elementami ludowymi, świadczącymi o ich autentyczności⁶.

---

⁵ A. Jackowski, *Pielgrzymki...*, op.cit.

⁶ Ibidem.

3. Wspólne korzenie katolicyzmu i prawosławia

Z odległych dziejów okresu antycznego wynika, że w sposób naturalny doszło do powstania dwóch głównych wizji chrześcijaństwa – wschodniej i zachodniej, które wykształciły się na terenie Imperium Rzymskiego. Obie wyrastały jednak na odmiennym podłożu kulturowym. Wyraźne ich oddalenie trwa już od VII w., chociaż pewne różnice wystąpiły już w IV w. Podejmowane próby zbliżenia pomiędzy Wschodem i Zachodem kończyły się niepowodzeniami. Kulminacją nienawiści stało się zniszczenie Konstantynopola podczas IV wyprawy krzyżowej, co definitywnie przyspieszyło upadek Bizancjum (1453 r.), zamykając trwający prawie 400 lat okres bizantyjski. Z Kościołem prawosławnym, podobnie jak z Kościołem katolickim, los obszedł się w wielu okresach dziejowych tragicznie. Jednak jedno z największych prześladowań spotkało chrześcijański świat w XX w., gdy ograniczano i zakazywano jakiegokolwiek działalności kulturalnej czy społecznej, rujnowano świątynie, masowo prześladowano duchownych. Zasadniczą bronią Kościoła pozostawała modlitwa, podtrzymywana przez wspólnoty zakonne. Dzisiejszy Polski Kościół Prawosławny należy do grupy kościołów wschodnich, autokefalicznych. Kościoły te pozostają we wzajemnej łączności kanonicznej oraz w łączności z patriarchą Konstantynopola (patriarchat ekumeniczny)⁷.

Rozpatrywanie pielgrzymowania w chrześcijaństwie jako jednego z charakterystycznych faktów kulturowych jest interesującym procesem badawczym. Wymaga jednak wieloaspektowego spojrzenia na obecną sytuację religii, biorąc pod uwagę wielowiekowe przemiany oraz często trudne relacje pomiędzy Kościołem zachodnim i wschodnim, niepozbawione cierpień i krzywd doznanych po obu stronach. We współczesnym świecie tradycja i dziedzictwo chrześcijańskie podlegają reinterpretacji, a religijność przyjmuje nowe cechy i funkcje. W kwestii podejścia do pielgrzymowania obydwie Kościoły mają ze sobą wiele wspólnego. Zbliżone jest podejście do istoty samego pielgrzymowania, którego główną cechą jest strona motywacyjna i jej religijny charakter, a nie tylko chęć poznania. Kościół prawosławny określa pielgrzymowanie jako „chodzenie pod Bogiem”, wskazując na ściśle religijny charakter tych wędrówek. Pielgrzymowanie też od początku związane jest z istotą chrześcijaństwa. Średniowiecze było okresem intensywnego rozwoju pielgrzymek do Ziemi Świętej, zarówno katolików, jak i wyznawców prawosławia. Obecne tendencje chrześcijaństwa nie odżegnują się od łączenia ośrodków pielgrzymkowych z celami podróży w ramach turystyki kulturowej. Po latach ograniczania swobód wyznaniowych przez władze państwowe, dziś – obok struktur ko-

---

⁷ Z. Kowalczyk, *Zarys historii kościołów chrześcijańskich*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2004, s. 223; E. Przybył, *Prawosławie*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2006, s. 22 i n.

ścielnych – także władze państwa sprzyjają rozwojowi pielgrzymowania oraz ośrodków kultu religijnego⁸.

4. Chrześcijańskie pielgrzymowanie – kult ikon i obrazów

W dziejach pielgrzymowania w Polsce szczególne miejsce zajmuje Lubelszczyzna. Tu przez stulecia żyli obok siebie w sąsiedzkiej zgodzie przedstawiciele wielu narodów, religii i kultur, tworząc tym samym „ekumeniczną przestrzeń” (z j. greckiego *oikumene* „wspólny, zamieszkały świat”). Dominowali wprawdzie etnicznie Polacy i Żydzi, ale mieszkańcami Lubelszczyzny byli również Rusini (wg współczesnej terminologii Ukraińcy), Ormianie, Niemcy, Szkoci, Holendrzy, Tatarzy, Romowie i Włosi⁹. Tymi pokojowymi relacjami szczycą się dziś mieszkańcy Lubelszczyzny, prezentując turystom spuściznę kilku wieków wielokulturowego współistnienia. W rzeczywistości jednak tereny pogranicza w większym stopniu wstrząsane były burzami od tych położonych bliżej centralnej części kraju.

Wschodnie obszary dzisiejszego państwa polskiego są przykładem przenikania wielu kultur, tradycji i narodów; znajduje się tu charakterystyczna granica między Wschodem i Zachodem. Interesujący jest zwłaszcza teren Podlasia, niewątpliwie fenomen kulturowy, gdzie na niewielkim obszarze spotyka się różne grupy religijne: katolików, grekokatolików, neounitów, wyznawców prawosławia, czyli współistnieją tu obrządku o wschodniej proveniencji oraz katolicyzm związany organicznie z Rzymem. Na losach wspomnianych obrządków oraz wzajemnych relacjach piętno odcisnęły burzliwe dzieje tych ziem, a wspólna egzystencja niejednokrotnie przepelniona była nienawiścią, grabieżą majątków kościelnych i prywatnych oraz zwykłymi ludzkimi tragediami związanymi z brakiem religijnych swobód¹⁰. Są to nader trudne tematy, do których należy podchodzić z dużą delikatnością i znajomością skomplikowanych relacji. Wspomniane dywagacje wykraczają jednak poza ramy tego opracowania.

Na terenie Polski wschodniej położona jest jedna z bardziej znaczących w skali kraju (m.in. pod względem liczby wiernych) prawosławna diecezja lubelsko-chełmska. Diecezja ta – jako jedna z sześciu diecezji kościoła prawosławnego – jest bezpośrednią kontynuatorką tradycji dawnej diecezji chełmskiej. Aktualnie

---

⁸ M. Banaszkiwicz, *Chodit pod Bogom – pielgrzymowanie a turystyka religijna we współczesnej kulturze prawosławnej Federacji Rosyjskiej*, w: *Turystyka religijna*, op.cit.; A. Jackowski, *Pielgrzymki...*, op.cit.

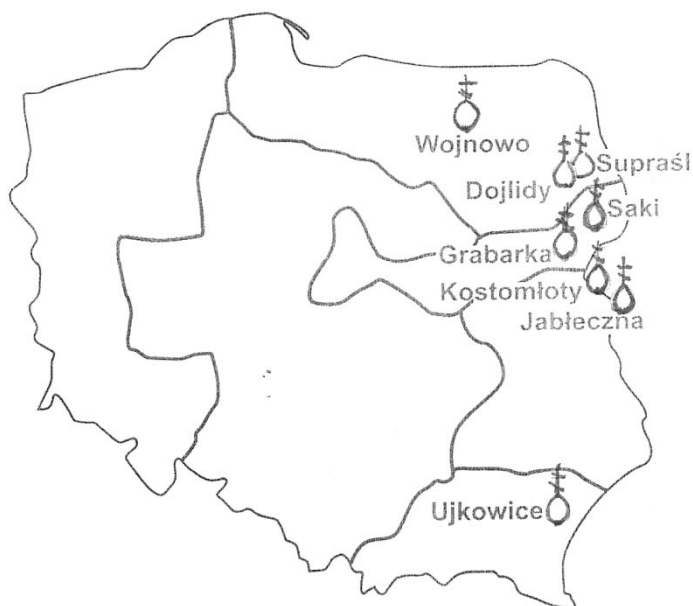
⁹ B. Sawicki, J. Janicka, *Dziedzictwo kulturowe i kultura instytucjonalna katalizatorem ruchu turystycznego na przykładzie przygranicznego województwa lubelskiego*, w: *Aktywność turystyczno-rekreacyjna w obiektach dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego*, red. J. Rut i P. Rut, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 22–34; www.lublin.cerkiew.pl.

¹⁰ W. Wójcikowski, *Polesia czar. Knieje i moczary, miasta i wioski*. Przewodnik po Polesiu zachodnim, Wyd. Akademickie, Lublin 2006, s. 525.

obejmuje ona pięć dekanatów: lubelski, chełmski, biański, terespolski oraz zamojski.

Według stanu ze stycznia 2011 roku, na terenie Polski oprócz jurysdykcji Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego znajdują się następujące prawosławne wspólnoty zakonne: w Supraślu, Jabłecznej, Ujkowicach, Sakach i Wysowej oraz na św. Górze Grabarce, w Białymstoku, Wojnowie i Zaleszanach. Szczególną rolę pełni ośrodek w Jabłecznej, który – chociaż położony na terenie diecezji prawosławnej lubelsko-chełmskiej – ze względu na znaczącą rangę w Kościele prawosławnym został wyjęty spod jurysdykcji lokalnych władz kościelnych i podporządkowany metropolii warszawskiej i całej Polski, bp. Sawie (Hrycuniakowi)¹¹. Dla wschodnich województw Polski znamienne jest, że występujące tu pielgrzymkowe ośrodki katolickie posiadają charakter głównie lokalny, prawosławne natomiast są w przeważającej mierze ośrodkami o randze międzynarodowej (rysunki 3 i 4).

Rys. 3. Główne ośrodki Kościoła prawosławnego w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Przybył, *Prawosławie*, Wyd. Znak, Kraków 2006.

¹¹ Z. Kowalczyk, op.cit.; A. Łoś, *XV-lecie restytuowania Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej*, na: www.cerkiew.lublin.pl.

5. Ośrodki prawosławne

Jedną z ważnych form prawosławnej pobożności są pielgrzymki wiernych do znanych ośrodków religijnych. W przeszłości pielgrzymki były niezwykle popularne wśród wiernych diecezji chełmskiej. Do wybuchu II wojny światowej udawano się pieszo na święta do Chełma, Jabłecznej, Turkowic, Poczajowa, pokonując nawet po kilkaset kilometrów. Po wojnie, wraz z wysiedleniem ludności prawosławnej z Chełmszczyzny, tradycja pielgrzymek zamarła. Zaczęła się odradzać dopiero na początku lat 90. Obecnie najliczniejsze pielgrzymki udają się każdego roku z okolic Jabłecznej na święto Przemienienia Pańskiego na św. Górę Grabarkę (w sierpniu) oraz na uroczystości ku czci św. Onufrego Wielkiego do monasteru w Jabłecznej (w czerwcu). Od kilkunastu lat zaczęły się odradzać stare, piękne i bogate tradycje Chełmszczyzny. Na święta celebrowane w cerkwiach w Chełmie, Hrubieszowie i Holi przybywają również dawni mieszkańcy tych ziem, kiedyś wysiedleni na Ukrainę i tereny zachodniej Polski. Na terenie diecezji lubelsko-chełmskiej wskrzeszono kult ikon Matki Bożej. W Lublinie adoruje się Lubelską Ikonę Matki Bożej, w Nosowie Leśniańską Ikonę Matki Bożej, w Chełmie Chełmską Ikonę Bogarodzicy, a w Hrubieszowie i Turkowicach Turkowicką Ikonę Bogarodzicy¹².

Na omawianym terenie krzyżują się wpływy kultury ludności ruskiej (ukraińskiej) ukształtowanej w kręgu cywilizacji bizantyjskiej z kulturą polską i Kościołem katolickim. Spośród jednostkowych dziś, ale ciągle „żywych ośrodków” Wschodu, godny uwagi jest jeden z najważniejszych i najpopularniejszych ośrodków pielgrzymkowych – Święta Góra Grabarka, często nazywana „prawosławną Częstochową”. Przez ponad 500 lat swojego funkcjonowania monaster św. Onufrego w Jabłecznej pozostał lojalnym ośrodkiem prawosławia, będąc przy tym ważnym ośrodkiem duchowości, oświaty i kultury. Tak jak przez wszystkie minione wieki, monaster wykonuje i dzisiaj wszystkie swoje funkcje, dla swoich wyznawców pozostaje bezsprzecznie ważnym ośrodkiem kultu Cerkwi prawosławnej oraz jednym z czterech istniejących obecnie monasterów na terenie Polski¹³.

Grabarka to najważniejsze centrum prawosławia w Polsce. Od 1947 roku istnieje tu żeński klasztor pw. Świętych Marty i Marii. Samo miejsce słynie z cudownych uzdrowień, dzięki wodzie, która wypływa u podnóża góry. W działającej tu cerkwi Przemienienia Pańskiego nie ma wielu zachowanych źródeł. Traktują o niej dwie lokalne legendy. Jedna z ok. XIII w. mówiąca o cudownej ikonie Spasa

---

¹² A. Łoś, *XV-lecie*, op.cit.

¹³ M. Ziółkowski, *Szkice o kościołach obrządków wschodnich w Polsce północno-wschodniej*, Oddział Uniwersytecki PTTK, 1985, s. 6–11, 65–67, 68–71; G Kuprianowicz., K. Leśniewski, *Monaster św. Onufrego w Jabłecznej*, Wyd. Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej, Jabłeczna 1993, s. 3–4 i 20–34; J. Janicka, J. Koproń, *Historia, tradycje i architektura sakralna w Jabłecznej na południowym Podlasiu jako czynniki rozwoju turystyki na obszarach wiejskich*, w: *Turystyka religijna*, op.cit.

Izbawnika z Mielnika, która została ukryta w Grabarce przed najazdem tatarskim, druga z XVIII w., która głosi, że podczas epidemii cholery udała się tu pielgrzymka mieszkańców z dużym krzyżem, uczestnicy pili wodę ze źródła, a śmiertelność całkowicie ustała. Uznano to za cud i już od XVIII w. Grabarka stała się ważnym ośrodkiem kultu religijnego. Najważniejszym dniem gromadzącym wiernych jest święto Przemienienia Pańskiego przypadające na dzień 18 sierpnia (6 sierpnia wg kalendarza juliańskiego). Ośrodek jest też określany „górami krzyży”, które pielgrzymi zostawiają na Grabarce, kończąc pielgrzymią trasę (krzyże dziękczynne i pokutne). Ranga międzynarodowa tego prawosławnego sanktuarium stale wzrasta. Rozszerza się też zasięg dorocznych spotkań młodzieży z całego kontynentu¹⁴.

Supraśl to ośrodek, gdzie wraz z odrodzeniem się po 1984 roku życia monastycznego powrócono do tradycji pieszego pielgrzymowania do cudownej ikony Matki Boskiej Supraskiej, której święto obchodzone jest w dniach 9 i 10 sierpnia. Ikona ta już od momentu zawieszenia jej w XVI w. zasłynęła łaskami. Piesze pielgrzymki oficjalnie są tu organizowane od 1991 roku¹⁵. Wierni pielgrzymują tu również na święto klasztorne w dniu św. Jana (8/21 maja).

Białystok zaś jest ośrodkiem słynącym z relikwii św. Gabriela Zabłudowskiego, kanonizowanego w roku 1880. Relikwie te znajdują się w cerkwi św. Mikołaja. Ten najmłodszy prawosławny święty urodził się w XVII w. i został zabity przez swojego sąsiada w wieku sześciu lat. Jego ciało nie uległo jednak rozkładowi, co potwierdzono podczas otwarcia grobu w 1720 roku. Dla upamiętnienia tego wydarzenia ustanowiono święto Przeniesienia Relikwii św. Gabriela (22 września).

Kolejnym ośrodkiem są położone nad Bugiem Kostomłoty. Miejscowość ta jest milczącym świadkiem losów, jakie spotkały na polskiej ziemi ludność unicką, która z determinacją walczyła na tych terenach z rusyfikacją w obronie wiary i polskości. Po delegalizacji Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1945–66, a następnie włączeniu do Kościoła katolickiego, pozostała w kraju zaledwie nieliczna rzesza unitów. W Kostomłotach funkcjonuje dziś jedyna w Polsce parafia neounicka pw. św. Nikity, dysponująca zabytkową XVII-wieczną cerkiewką, której historia jest tak zawikłana, jak losy jej dawnych i obecnych wiernych. Losy świątyni w Kostomłotach są świadectwem burzliwych dziejów tej części Lubelszczyzny i jej mieszkańców. Parafia ta konsekwentnie stara się zbliżyć katolików, prawosławnych oraz protestantów¹⁶.

Na terenie Lubelszczyzny na uwagę zasługują katolickie ośrodki pielgrzymkowe, które nie posiadają jednak większego znaczenia w krajowym czy też międzynarodowym ruchu pielgrzymkowym. Warto poświęcić im nieco uwagi.

---

¹⁴ E. Przybył, op.cit.; R.O. Jusiak, *Radecznicza ośrodek życia religijnego i społeczno-kulturowego*, Wyd. Calvarianum, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

¹⁵ E. Przybył, op.cit.

¹⁶ J. Janicka, *Szlakiem przenikania kultur w regionie lubelskim*, maszynopis.

Do ośrodków takich należy Kodeń – niegdyś gniazdo Sapiehów, po których zostało słynne sanktuarium maryjne w XVII-wiecznej barokowej bazylice z obrazem Matki Boskiej Kodeńskiej, ukradzionym przez jednego z Sapiehów z Rzymu. Mimo zawikłanych losów, a nawet klątwy papieskiej, cudowny obraz od 1631 roku znajduje się w Kodniu. Wcześniej ród ufundował budynek gotycko-renesansowej cerkwi prawosławnej z zachowaną tablicą fundacyjną z XVI w. w języku starocerkiewnoślwiańskim. Kościół-bazylika św. Anny ze znajdującym się w ołtarzu głównym cudownym wizerunkiem Matki Bożej Kodeńskiej od wieków przyciąga tu rzesze wiernych, nie tylko katolików, ale i prawosławnych. Według *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego* z 1883 roku, kodeńskie sanktuarium maryjne „najbardziej po częstochowskim w kraju słynie”. Dziś jest miejscem pielgrzymek i kultu maryjnego¹⁷.

Następnym ośrodkiem pielgrzymkowym jest sanktuarium w Wąwolnicy. Tradycja kultu Matki Bożej w Kębłę i Wąwolnicy sięga prawdopodobnie okresu najazdów tatarskich na Rzeczpospolitą, które miały miejsce pod koniec XIII w. W kronice parafialnej zapisano opowieść przekazywaną w wąwolnickiej tradycji o początku kultu na tych terenach. W kościele parafialnym od roku 1770 na ołtarzu głównym znajduje się figurka Matki Bożej sprowadzona z Kębła i dlatego nazywana jest Kębelską. Pochodzenie zachowanej do współczesnych czasów rzeźby datowane jest na ok. 1440 rok.

Następnym omawianym ośrodkiem jest Radecznicza oraz związany z nią odpust św. Antoniego. Wieś i gmina Radecznicza wchodzi w skład powiatu zamojskiego, który leży w południowo-wschodniej części województwa lubelskiego. Powstanie sanktuarium w Radeczniczy związane jest datą 8 maja 1664 roku, kiedy to na wzgórzu zwanym Łysą Górą miał objawić się mieszkającemu w tej osadzie Szymonowi Tkaczowi św. Antoni Padewski. Następnie św. Antoni objawił się przy źródelku u podnóża góry, gdzie pobłogosławił wodę, dzięki czemu uzyskała ona moc uzdrawiającą. Wieści o cudownym objawieniu i o łaskach, które coraz częściej były słyszane, wkrótce uczyniły to miejsce popularnym celem pielgrzymek. Wiadomości o objawieniach oraz o niezwykłych łaskach uzyskiwanych poprzez orędownictwo św. Antoniego sprawiły, że do tego miejsca zaczęły przybywać liczne rzesze pielgrzymów. Zainteresował się nimi biskup Mikołaj Świdorski, który zakupił wieś. W miejscu objawień w 1667 roku zbudowano drewnianą kaplicę i mały klasztor, do którego wprowadzili się bernardyni. Dzięki ich pracy góra objawień stała się miejscem coraz liczniejszych pielgrzymek. Z czasem wzniesiono tu murowany kościół oraz systematycznie rozbudowywano sanktuarium, zwiększając jego atrakcyjność. Aktualnie funkcjonuje duża piękna kaplica św. Franciszka, trzy murowane kaplice w Lasku św. Antoniego oraz jedna drewniana usytuowana w miejscu objawień. Ważnym obiektem kultu w tym sanktuarium był słynący z łask obraz św. Antonie-

---

¹⁷ Ibidem.

go. Dorocznie odpusty gromadziły w tym miejscu od kilku do kilkudziesięciu tysięcy pątników. Radecznicza zyskała miano „Częstochowy lubelskiej”. Okres zaborów, lata I i II wojny światowej oraz działania władz komunistycznych były dla Radeczniczy szczególnie trudne. Zlikwidowano zakon, kościół zamieniono w cerkiew, a z czasem sprowadzono mnichów. Nastąpiło też znaczne zmniejszenie ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium. Ponowne wzmożenie ruchu nastąpiło dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. W latach 30. XX w. do sanktuarium przybywało od 70 do 100 tys. pielgrzymów rocznie. Z czasem sytuacja sanktuarium normalizowała się. Aktualnie sanktuarium w Radeczniczy należy do jednego z najważniejszych ośrodków kultu św. Antoniego w Polsce i gromadzi ponad 100 tys. wiernych rocznie. Z roku na rok odpusty stają się coraz liczniejsze, ożywiają się uroczystości, w Lasku św. Antoniego odbywają się procesje¹⁸.

Rys. 4. Chrześcijańskie ośrodki pielgrzymkowe na terenie województwa lubelskiego (prawosławne i katolickie)

Źródło: A. Mazurek-Kusiak, B. Sawicki, *Stan i perspektywy rozwoju turystyki religijnej w Leśnej Podlaskiej*, w: *Turystyka religijna*, op.cit.

¹⁸ R.O. Jusiak, op.cit.; M. Myrcha-Kamińska, *Polskie sanktuaria świętego. Byłam na odpuszczeniu w Radeczniczy*, „Posłaniec św. Antoniego z Padwy” 2010, lipiec–sierpień, s. 32–35.

Z dotychczasowych badań przeprowadzonych na temat wymienionych ośrodków oraz w niewielkim stopniu ruchu pielgrzymkowego na analizowanym terenie wynika, że ten ruch o migracyjno-religijnym charakterze posiada wymiar raczej lokalny (diecezjalny), ewentualnie regionalny. Władze samorządowe podejmują jednak starania, aby przy wykorzystaniu bogatych walorów przyrodniczych i kulturowych oraz poprzez podniesienie poziomu bazy turystycznej doprowadzić do wzrostu ruchu turystycznego w województwie oraz rozwoju samych ośrodków pielgrzymkowych. Aktualnie bowiem ze względu na brak miejsc noclegowych oraz infrastruktury towarzyszącej pielgrzymi pozostają we wspomnianych ośrodkach nie dłużej niż trzy dni¹⁹.

Podsumowanie

W Kościele katolickim, podobnie jak w prawosławiu, ruch pielgrzymkowy wspomaga turystyka religijna. Należy jednak zauważyć, że nie może ona stanowić jego ekwiwalentu. Ruch pielgrzymkowy, wspierany obecnie przez struktury kościelne oraz nieograniczany przez władze państwowe, podlega nieustannemu rozwojowi. Wrastające zainteresowanie pielgrzymkami pozwala przypuszczać, że udział w nich będzie coraz bardziej świadomym wyborem pielgrzymujących. Współczesne chrześcijaństwo wychodzi bowiem naprzeciw wiernym w rozumieniu istoty pielgrzymowania. Zjawiska te są zauważalne na terenach województw polski wschodniej, wskazanych w artykule. Biorąc pod uwagę rozwój ośrodków pielgrzymkowych oraz samego ruchu o tym charakterze, można oczekiwać systematycznego wzrostu rangi niektórych ośrodków posiadających obecnie zasięg ponadregionalny. Zjawisko to związane jest głównie z dużymi ośrodkami o zasięgu międzynarodowym. Obserwując tendencje w zakresie rozwoju pielgrzymowania, można również przyjąć, że również ośrodki mniejsze – o zasięgu regionalnym czy nawet lokalnym – mogą w niedalekiej przyszłości zacząć się przekształcać w centra przyciągające coraz większe grupy pątników. Dotyczy to zarówno ośrodków katolickich, jak i prawosławnych, których aktualny rozwój traktowany jest przez samorządy w coraz większym stopniu z kulturowego, niż z religijnego punktu widzenia. Jest to wyraźnie widoczne w województwach wschodniej Polski. Rozwój ten zależeć będzie w dużej mierze od kreatywności gospodarzy sanktuariów, a także od ich

---

¹⁹ J. Koproń, J. Janicka, *Sanktuarium w Wąwolnicy jako istotny czynnik rozwoju produktu turystycznego w trójce Kazimierz Dolny – Puławy – Nałęczów*, w: *Turystyka religijna*, op.cit.; B. Sawicki, J. Antoszek, *Turystyka religijna w Radeckim jako istotny element rozwoju produktu turystycznego na Roztoczu*, w: *Turystyka religijna na obszarach górskich*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Nowy Targ 2009, s. 467–475.

współpracy z lokalnymi władzami samorządowymi, szczególnie przy finansowaniu przedsięwzięć ze środków unijnych.

Warto zauważyć, że sanktuaria stanowiące ośrodki religijne funkcjonują w określonej kulturze, tworzą ją, mają na nią wpływ. Miejsca święte funkcjonują zawsze w określonej społeczności i kulturze. To, co dla przedstawicieli jednej religii jest święte (*sacrum*), dla innych jest zwykłe i codzienne (*profanum*). Kultura religijna posiada duże znaczenie, obejmuje swoim zasięgiem sposób myślenia wierzących oraz wpływa na ich mentalność i zachowanie. Wiele sanktuariów to prawdziwe perły architektury, gromadzą i udostępniają swoje zbiory, często o wielkiej wartości. Dzięki wspomnianym działaniom doskonale komponują się ze środowiskiem kulturowo-społecznym. Ośrodki pielgrzymkowe odgrywają znaczącą rolę w życiu religijnym oraz społeczno-kulturowym²⁰.

CHRISTIAN CENTERS IN THE LUBLIN WITNESS COMMON PILGRIMAGE TRADITION

Summary

The religion based migrations played and are still playing the vital role in the migration processes of many countries. The pilgrimages can be considered very permanent religious practice. They may be count among the overconfessional and timeless phenomena. The peregrinations to the sacrosanct places have existed since the dawn of history. Such places can be found on different continents and they connect with one another through various religions. In the Christian world the pilgrimages used to be often the result of impulsiveness and spiritual needs of the believers. For the Christians this kind of journey is very special, because it aims mainly at the search of God.

This article shows the overall outline of the tradition of pilgrimage in Christianity, focusing on its main centres located nowadays in Poland. Taking into account the wide range of the subject though, not all of the centres associated with the Christian pilgrimage were included. In the study the readers' attention is drawn to both the spiritual facets of this type of pilgrimage and the distinctive cultural facts with their peculiarities.

Translated by Marek Pogoda

---

²⁰ R.O. Jusiak, op.cit.